

Maticsák Sándor

A finnugor (uráli) népek helyzete Oroszországban

Az uráli nyelvcsaládba tartozó népek¹ között mindössze három államalkotó található: a magyarság mellett a finnek (a finnt anyanyelvüként beszélők száma mintegy ötmillió) és az észtek (számuk egymillióra tehető, kb. kétharmaduk lakik Észtországban, a többiek diaszpórában, elsősorban Svédországban és az Egyesült Államokban). A Norvégia, Svédország és Finnország északi részén élő, kb. 80 ezres létszámot kitevő lappok és a valaha a lettországi Kurland-félszigeten élt, az egykori dicsőséges Livóniának nevet adó, mára már csak mindössze kéttucatnyi, szétszórta élő lív kivételével az uráli népek mindegyike Oroszországban él. Lakóterületük három areába sorolható:

- a) Baltikumi area, Szentpétervár környéke, Északnyugat-Oroszország: itt élnek a *karjalaiak* (Finnországtól keletre, a Karjalai Köztársaságban²), a *vepszek* (az Onyega-tó vidékén és Szentpétervár környékén), az *inkeriek* és a *vótok* (Ingermanlandban, a Narva folyó és a Ladoga-tó között), valamint az oroszországi *lappok* (a Kola-félszigeten).
- b) A Volga és az Urál közötti area: az ún. volgai (*mordvin* és *cseremis*) és a *permi* (*zürjén* és *votják*) népek lakóterülete, a róluk elnevezett közigazgatási egységekben (Mordvin, Mari, Udmurt és Komi Köztársaság), ill. szétszórta a Volga-vidéken.
- c) Nyugat-Szibéria, ahol a *vogulok* és az *osztjákok*, valamint az uráli nyelvcsalád másik nagy ágát alkotó *szamojédok* (*nyenyec*ek, *enyec*ek, *nganaszan*ok és *szölkupok*) élnek (Hanti-Manysi Autonóm Körzet, Jamal-

1 Írásomban a finnugor népek hagyományos, a szélesebb nagyközönség által talán jobban ismert nevét használom: cseremis (belső neve: mari), osztják (hanti), vogul (manysi), votják (udmurt), zürjén (komi). Ugyancsak ez indokolja a nyelvcsalád kettős névhasználatát: általában a megszokottabb *finnugor* terminust használom, az *uráli* elnevezéssel csak akkor élek, ha a nyelvcsalád másik nagy ágát alkotó szamojéd népekről/nyelvekről is szólok.

2 Ezek a közigazgatási egységek a szovjet időkben ún. Autonóm Szovjet Szocialista Köztársaságok (oroszul: ASzSZK, cirill betűkkel: АССР) voltak, a Szovjetunió megszűnése után nevükből csak a Köztársaság (Республика) maradt.

Nyenyec Autonóm Körzet, Nyenyec Autonóm Körzet, Tajmir Autonóm Körzet).³

Írásomban azt igyekszem körüljárni, milyen ezeknek a népeknek a helyzete a mai Oroszországban: milyenek az életkörülményeik, biztosítva van-e nyelvhasználati joguk, hogyan és milyen körülmények közepette használhatják anyanyelvüket, azaz, mindebből fakadóan, fenyegeti-e őket a nyelvelhalás – s végső soron a nép kihalásának – veszélye.

1. Az őslakosság lélekszáma, aránya

Az Oroszországban élő nyelvrokaink összlétszáma a 2002-es népszámlálási adatok szerint mindössze 2,7 millió főt tesz ki, ráadásul lélekszámuk egyre fogy, az ezt megelőző, 1989-es census még mintegy 3,3 millió urálit számlált. (Ezeket az adatokat némi fenntartással kell kezelni, hiszen egyrészt a kisebbségi létben – főként a vegyes házasságokban – élők identitása ingadozik, az alacsony nyelvi presztízs miatt önmeghatározásuk bizonytalan, másrészt pedig, főként a szovjet időkben, a felülről „elre elrendelt” számadatokhoz való igazodás is torzította a képet, de összességében mégiscsak ezekkel a nagyságrendekkel számolhatunk.)

E népek között vannak – relatív értelemben – nagyok, viszonylag jól kiépített kulturális-oktatási rendszerrel, vannak úgy-ahogy vegetálók, s vannak kihalófélben lévő nációk, amelyek egy-két generáció múlva el fognak jutni a teljes enyészetig. Az egyes népek lélekszáma az alábbi képet mutatja:⁴

-
- 3 Az uráli népekkel foglalkozó, összefoglaló jellegű, magyar nyelvű művek: CSEPREGI MÁRTA (szerk.): *Finnugor kalauz. Panoráma Kiadó, Budapest, 1998*; HAJDÚ PÉTER (szerk.): *Uráli népek. Nyelvrokaink kultúrája és hagyományai. Corvina Kiadó, Budapest, 1975*; HAJDÚ PÉTER–DOMOKOS PÉTER: *Uráli nyelvrokaink. Tankönyvkiadó, Budapest, 1978*; HONTI LÁSZLÓ–CSÚCS SÁNDOR–KERESZTES LÁSZLÓ (szerk.): *A nyelvrokonságról. Az török, sumer és egyéb áfium ellen való orvosság. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2010*; NANOVFSZKY GYÖRGY (szerk.): *Nyelvrokaink. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2000*; RÉDEI KÁROLY: *Őstörténetünk kérdései. A nyelvészeti dilettantizmus krónikája. Balassi Kiadó, Budapest, 1998. 13–46*; SIPŐCZ KATALIN: *A magyar mint finnugor nyelv. In: A magyar nyelv kézikönyve (szerk. Kiefer Ferenc). Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003 21–40*; SIPŐCZ KATALIN: *A magyar mint uráli nyelv. In: Magyar Nyelv (szerk. Kiefer Ferenc). Akadémiai Kiadó, Budapest, 2006. 288–315.*
- 4 A statisztikai adatok elsődleges forrásai: PUSZTAY JÁNOS: *Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2006. 43–54*; SIPŐCZ KATALIN: *www.perepis2002.ru. In: Finnugor Világ X/2 [2005]: 23–27. Az adatokhoz vö. továbbá LALLUKKA, SEPPÖ: East Finnic population trend since 1959. In: Die Wege der finnisch-ugrischen Völker zur politischen, kulturellen und sprachlichen Autonomie. Materialien eines Internationalen Symposions. Specimina Sibirica VIII. Red. János Pusztay. Szombathely, 1993. 83–94*; SARV, HENO: *Suomalais-ugrilaisten kansojen väkiluku Venäjällä 18.–20. vuosisadalla [A finnugor népek létszáma Oroszországban a 18–20. században]. In: Kotiseutu 1992/4: 147–151*; SUIHKONEN, PIKKO: *Suomensukuiset kansat väestötilastoja valossa [A finnel rokon népek a népszámlálások fényében]. Terra. Suomen Maantieteellisen Seuran Aikakauskirja. Helsinki, 1987. 209–232*; SZANUKOV, KSZENOFONT: *Oroszország finnugor né-*

		2002-es népszámlálás	változás az 1989- eshez képest (fő)	változás az 1989- eshez képest (%)
1.	mordvinok	844 000	–310 000	73%
2.	votjakok	637 000	–110 000	85%
3.	cseremiszek	604 000	– 67 000	90%
4.	zürjének	418 000	– 79 000	84%
5.	karjalaiak	93 000	– 38 000	71%
6.	nyenyecék	41 000	+ 6 000	117%
7.	osztjakok	29 000	+ 6 500	129%
8.	vogulok	11 500	+ 3 000	135%
9.	vepszék	8 000	– 4 500	64%
10.	szölkupok	4 200	+ 600	117%
11.	lappok	2 000		
12.	nganaszanok	800	– 500	62%
13.	inkeriek	300	– 500	38%
14.	enyecék	200		
15.	vótok	50		

Az adatok riasztóak. 13 év alatt a legnagyobb oroszországi finnugor népesség, a mordvin létszáma több mint 300 ezerrel (!) csökkent, közel 30%-os veszteséget szenvedett el a karjalai, kétharmadára esett vissza a vepsze és a nganaszan, 38%-ra az inkeri. 13 év alatt! Nem kell nagy jóstehetség annak megjövendöléséhez, mi történik ebben az évszázadban, ha a fogyás ütemét nem sikerül megállítani. Ez a fogyás természetesen nem új keletű, ha az 1926-os népszámlálás adataival vetjük össze a legfrissebb mutatókat, a tendenciák még világosabbak: a mordvinok létszáma például akkortájt még 1,335 millió volt, a karjalaiak még 248 ezren voltak, az inkeriek 17 000 főt számláltak.

Van ugyanakkor négy olyan nép, melynek létszáma növekedett a legutóbbi két összeírás között. Sajnos, diadalittas győzelmi jelentésre semmi okunk, ez a növekmény nem valós etnikai folyamatok eredménye, hanem az ún. „megélhetési kisebbségekhez” való csatlakozás következménye, a szibériai olajmezőkön élő kisebbségek ugyanis – cserébe ősi lakóterületük elpusztításáért – anyagi juttatásokat élveznek, így ezen előnyökért bizonyos körök könnyen „nemzetet váltanak” – legalábbis papíron. (A nyelvtudás, az anyanyelv-használat mutatói rögtön leleplezik őket, ld. a 2. fejezetet.)

A puszta lélekszámoknál is többet mondanak az őslakosok és a betelepült orosz (és kismértékben törökségi, elsősorban tatár) népesség közti arányszámok. Ha megvizsgáljuk, hogy az egyes köztársaságokban/autonóm területeken az összlakosság hány százalékát teszik ki az adott népek, a következő eredményt kapjuk:

a cseremiszek aránya a Mari Köztársaságban	43%
a mordvinok aránya a Mordvin Köztársaságban	34%
a votjakok aránya az Udmurt Köztársaságban	31%
a zürjének aránya a Komi Köztársaságban	25%
a karjalaiak aránya a Karjalai Köztársaságban	9%
a vogulok-osztjakok aránya a Hanti-Manysi AK-ban	1%

Másképp fogalmazva, egyetlen uráli nép sem él többségben a saját lakóterületén. Ennek elsősorban történeti okai vannak. Az orosz hódítás a Középső-Volga vidéken már a 13. században megkezdődött (1221-ben alapították Nyizsnyij Novgorodot), expanziójukat a tatárjárás három évszázadra visszavetette, de Kazany 1552-es elfoglalása után már semmi nem akadályozta meg őket a Volgától délre eső területek meghódításában, ill. az Urál-vidék és Szibéria elfoglalásában. A gyors betelepítések révén – amelyhez hozzájárult az őslakosság elmenekülése az erőszakos keresztény térítés és a növekvő adóterhek elől – hamar vegyes falvak jöttek létre, s köztudott, hogy a vegyes házasságok számának emelkedése az egyik legbiztosabb módja az őslakosság visszaszorításának. Mindezek mellett a szovjet idők közigazgatási lépései is sokat tettek a finnugorok (és persze más népek) kisebbségbe kényszerítéséért: az egyes köztársaságok, nemzetiségi körzetek határait általában sikerült úgy meghúzni, hogy az őshonos népesség egy része kívül rekedjen azokon. Ennek ékes példája a mordvinság, amely a „legszétszórtabb nép” kétes címét viseli: az összmordvinságnak csak egyharmada lakik a róluk elnevezett köztársaságban. A többi finnugor nép egy-ségesebb: a zürjének 88, a vogulok 87, a votjakok 72, a karjalaiak 70, az osztjakok 58 és a cseremiszek 52%-a lakik a róluk elnevezett közigazgatási egység határain belül, lényegesen több (habár távolról sem elegendő) nemzetiségi és nyelvi jogot kapva, mint diaszpórában rekedt társaik.⁵

5 A finnugor népek történelméről részletesebben: TAAGEPERA, REIN: A finnugor népek az orosz államban. Osiris Kiadó, Budapest, 2000; KLIMA LÁSZLÓ: Finnugor történeti chrestomathia III. Budapesti Finnugor Füzetek 19. Budapest, 2005; SZÍJ ENIKŐ: Az oroszországi finnugor népek

2. Az anyanyelv helyzete

Egy kisebbségben lévő nyelv jövőbeni helyzetéről, túlélési esélyeiről sok mindent elárul az anyanyelvi beszélők száma, az anyanyelv státusza. A magukat valamelyik uráli néphez tartozónak valló népességnek mindössze 64%-a beszéli az anyanyelvét.⁶ (A statisztikák persze itt is torzak, hiszen eleve nagyon nehéz meghatározni, mit is jelent egy „nyelvet beszélni”). Az elszomorító adatsorok háttérében egyrészt a valós nyelvvesztés áll (ami a kihaláshoz vezető legbiztosabb út), másrészt viszont az anyanyelv alacsony presztízse okozta rossz érzés, már-már szégyenérzet is sokszor arra kényszeríti az adatközlőt, hogy magát a többséghez, a többségi nyelvhez tartozónak vallja.

Az oroszországi kisebbségek és az oroszajkúak nyelvhasználati viszonyai távolról sem egyenlőek. A kisebbségben élőknek – kis, eldugott falvak lakosait leszámítva – a boldoguláshoz nélkülözhetetlen elsajátítaniuk a többséget alkotó oroszok nyelvét, fordítva viszont ez egyáltalán nem működik: a statisztikák szerint például Mariföldön mindössze 3-4%-ra tehető a kétnyelvű oroszok aránya.⁷ A nyelvvesztést felgyorsítja a kisebbségi nyelv szűk használati köre, a családi szférába, a mikrokörnyezetbe való visszaszorulása. A szülők nem érzik úgy, hogy gyermeküket a későbbi boldogulásuk érdekében feltétlenül meg kellene tanítani felmenőik csekély presztízssű nyelvére, hiszen a közigazgatás, a tudomány, az egészségügy stb. nyelve az orosz. A kisebbségi nyelv csak akkor tudna kitörni e helyzetből, ha sikerülne beindítani az anyanyelv megtartását célzó programokat, sikerülne megeremteni a különféle szaknyelveket, sikerülne elérni a valódi hivatalos nyelvi státuszt, sikerülne megerősíteni az iskolai anyanyelv-oktatást, de mindezen vajmi kevés az esély (erről bővebben a következő fejezetben lesz szó).⁸

A nyelvi presztízs elvesztéséhez hozzájárul az is, hogy a kisebbségi lakosság anyanyelvén nem képes „nagy dolgokat” művelni. Nincsenek olyan példaképek, legyenek azok írók, költők, rockénekesek, sportolók, filmszínészek, akik anyanyelvükön lettek híresek (sőt, oroszul se nagyon), akiknek a sikeres életpályája modellül szolgálhatna mások előtt. Jellemző Juvan Sesztalov példája: az 1958-ban a *Makem at* (Földem illata) c. verseskötetével az irodalomba berobbanó, fiatalos lendületű, gyökereire büszke és anyanyelvén író vogul költő későbbi,

történelme és jelenlegi helyzete. In: Finnugor kalauz (szerk. CSEPREGI MÁRTA), Budapest, 1998. 36–48; valamint a Nyelvrokonaink (szerk. NANOVSZKY GYÖRGY) c. könyv (Budapest, 2000) idevágó fejezetei: 29–120.

6 PUSZTAY JÁNOS: Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2006. 65–95.

7 Uo.

8 Uo.

világsikert arató regényeit már oroszul írta, s vogulságát a mai napig is csak egyfajta „kirakat kisebbségiként” őrzi, s közben a vogul–sumér nyelvrokonságot dicsőíti.

A legutóbbi két népszámlálás adatai szerint az anyanyelvüket használók százalékos aránya nyelvenként a következő képet mutatja:

	2002	1989
inkeri	92	37
nyenec	75	77
vepsze	69	51
cseremisz	68	80
zürjén	67	70
votják	67	69
nganaszan	60	83

	2002	1989
mordvin	58	67
karjalai	50	48
osztják	47	60
enyec	42	45
szölkup	38	48
vogul	24	37

Az inkeri, a vepsze és a karjalai adatok kivételével (az adatok megbízhatatlanságáról tanúskodik az inkeri anyanyelvi beszélők számának radikális emelkedése, eléggé hihetetlen, hogy 13 év alatt szinte mindenki megtanult inkeriül...) minden uráli nép esetében kisebb-nagyobb mértékben csökken az anyanyelvi beszélők száma. Az átlagos, mintegy 9%-os csökkenést jóval meghaladó mértékű a nyelvelhalás üteme a nganaszanoknál (23%), az osztjákoknál és a voguloknál (13%), ill. a cseremiszeknél (12%). Ez az adatsor jól mutatja, mennyit is ér a vogulok és osztjákok hivatalos lélekszámának növekedése.

Ha az első fejezetben közölt népességi adatokat besorozzuk az anyanyelvi beszélők százalékos arányszámával, megkapjuk egy-egy nép tényleges lélekszámát:

mordvinok	490 000	vepszék	5 500
votjákok	427 000	vogulok	2 800
cseremiszek	411 000	szölkupok	1 600
zürjének	280 000	nganaszanok	480
karjalaiak	47 000	inkeriek	280
nyenecsek	31 000	enyecsek	80
osztjákok	14 000	összesen:	1 713 000

Azaz, a jobb oldali oszlopban szereplő népek gyakorlatilag a kihalás szélén állnak. Ha a jelenlegi tendencia folytatódna, a következő századfordulóra az anyanyelvét használó uráli népesség oroszországi összlélekszáma százezer alá (!) esne. Mindezt súlyosbítja az irodalmi nyelv problematikája és a nyelvjá-

rások széttagoltsága. Az oroszországi rokon népek írásbelisége csak néhány évszázadra tekinthet vissza, az első, egyházi jellegű szövegeket csak a 18. században adták ki, az első bibliafordítások pedig a 19. század húszas éveiben jelentek meg. (A 14. század végén a zürjének püspöke, Permi Szent István megalakította a zürjén ábécét, az ún. abur írást, de ez néhány évszázad alatt teljesen feledésbe merült.) A múlt század húszas-harmincas éveiben történtek kísérletek a finnugor nyelvek hangkészletének lényegesen pontosabb lejegyzését biztosító latin betűs ábécé bevezetésére, de a sztálini sötét évek ezeket a törekvéseket elfojtották, így azóta egységesen a cirill ábécét használják.

A nyelvjárási megosztottság nagyon erős. A statisztikai adatokban szereplő alig háromezer, anyanyelvét még használó vogul négy nagy (s ezen belül kb. 10 kisebb) dialektust beszél, s hasonló az osztjákok helyzete is.

Az oroszországi hivatalosságok „oszd meg és uralkodj” elve talán a leghatékonyabban a mordvin esetében működik: a mordvin nyelv két fő nyelvjárását, az erzát és a moksát ők – és számunkra kevésbé érthető módon a mordvin értelmiség jelentős része is – két nyelvnek tartják, s sikeresen szembe is fordították egymással az erzákat és a moksákat. Könnyű belegondolni, hogy ha a statisztikákban nem egy 844 ezres egységes nyelv, hanem egy kb. 550 ezres és egy 300 ezres nép külön jelenik meg, még kevesebb gondjuk lesz velük. Sajnos, a mordvinok esete nem egyedi, hiszen hasonló a helyzet a mezei és a hegyi cseremis, ill. a komi-zürjén és a komi-permják nyelvjárások megítélésében is.⁹

3. Iskolarendszer, az iskolázottság ellentmondásai

Az anyanyelv-használat kérdésköre szorosan összefügg az iskolázottsági mutatókkal. Az oroszországi kisebbségek körében csak az általános iskola alsó tagozatában, pontosabban annak is csak egy típusában, az ún. nemzetiségi iskolákban folyik anyanyelvükön az oktatás (jellemző adat, hogy például Mordvinföldön ez az iskolatípus csak 28%-ot tesz ki az alapfokú intézmények között, a többiben az oktatás nyelve az orosz). A felső tagozaton az oktatás mindenütt oroszul zajlik (kivételt csak a törökségi népek sorába tartozó tatárok és baskírok alkotnak), az anyanyelv itt már csak egy a tantárgyak sorában. A közép- és felsőfokú oktatás szintűgy orosz nyelvű, egyedül csak az egyetemek vagy pedagógiai főiskolák anyanyelvi tanszékein lehet művelni a kisebbségi nyelvet. Mindehhez hozzájárul a hatalom eloroszosító törekvése: bezárják a falusi iskolákat, csökkentik a nyelvoktatásra szánt órák mennyiségét, korlátozzák az anyanyelv-tanári állások

9 A finnugor nyelvek irodalmi nyelveiről: ZAICZ GÁBOR (szerk.): *Zur Frage der uralischen Schriftsprachen. Linguistica, Series A. Studies et Dissertationes 17.* Az MTA Nyelvtudományi Intézete, Budapest, 1995; a mordvin nyelvről: KERESZTES LÁSZLÓ: *A mordvin irodalmi nyelv kérdéséről.* In: Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére. Szeged, 1996. 170–174; ZAICZ GÁBOR: *Hány nyelven beszél(je)nek a mordvinok?* In: *Folia Uralica Debreceniensia* 3 [1994]: 113–121.

számát. Ebben a törekvésben sokszor a szülők is partnerek: úgy vélik, hogy ha gyerekük nem tanul meg jól oroszul, akkor hátrányba kerül, s a felvételin az orosz nyelvű terminológia ismeretének hiányában eleve esélytelenek lesznek.¹⁰

Az iskolarendszer visszasságaiból (is) adódóan alacsonyak az uráli népek iskolázottsági mutatói. Felsőfokú végzettséggel a statisztikák szerint az oroszországi orosz népesség 19%-a rendelkezik, ehhez képest nyelvrokonaink mutatója 8–9%. A legkevésbé iskolázottak a szamojéd népek, de még a lista élén álló mordvinok (12,6) sem lehetnek büszkéik mutatóikra.¹¹

Az iskolázottság önmagában hordoz egy súlyos paradoxont. Ha emelkednének az iskolázottsági mutatók, ebből nem következne az anyanyelv-ismeret, az anyanyelv-használat javulása, hiszen minél feljebb haladunk az oktatási szinteken, annál inkább az orosz dominanciájával találkozhatunk. Minél tanultabb valaki, annál inkább kötődik az orosz nyelvhez, s annál kevésbé fogja anyanyelvét használni a különféle szakterületeken. Ezáltal az anyanyelv használati köre erősen beszűkül, s másodrendűvé válik. Kialakul tehát egyfajta ördögi kör, amelyből nagyon nehéz kitörni.

Megoldást az anyanyelvi szakterminológia kialakítása, elterjesztése jelenthetne.¹² Még ha az oroszországi nyelvtörvények megengedőbbek is lennének, még ha törekednének is az abban foglaltak betartására, az őslakosság a hivatalokban, kórházakban, bíróságokon stb. nem tudja az anyanyelvét használni, hiszen teljes egészében hiányzik az adott szakterület kifejezőkészlete. Az ilyen terminológiák megteremtése, a „maga nyelvén tudóssá válás” azonban hosszú és fáradságos folyamat. Jelenleg úgy tűnik, az uráli népek körében még az értelmiség sem erőlteti ezt, a külföldi (elsősorban magyar és finn) próbálkozások pedig – megfelelő helyi támogatottság nélkül – nem bizonyulnak elegendőnek (az oroszok pedig értelemszerűen nem fognak e mozgalmak élére állni). Valószínűleg még igen hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy mondjuk egy Volga-vidéki orvoskongresszus résztvevői mordvinul, vagy egy szibériai közgazdász-konferencia szereplői osztjákul társalogjanak a kerekasztal-beszélgetések során.

10 PUSZTAY JÁNOS: Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője 11 pontban. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2006. 121–151.

11 PUSZTAY i.m. 260–268.

12 PUSZTAY, JÁNOS (red.): Die Wege der finnisch-ugrischen Völker zur politischen, kulturellen und sprachlichen Autonomie. Materialien eines Internationalen Symposiums. Specimina Sibirica VIII. Szombathely, 1993; PUSZTAY, JÁNOS (red.): Zur Frage der Terminologiebildung in den uralischen Sprachen. Materialien der Konferenz über „Die Terminologiebildung in den uralischen Sprachen”. Specimina Sibirica XVIII. Szombathely, 2001; PUSZTAY, JÁNOS (red.): Terminology issues in the Finno-Ugric languages of the Russian Federation. Terminologia et Corpora II. Szombathely, 2003; SIRMANKINA, RAISZA–ZAICZ GÁBOR: Mordvin nyelvészeti terminusok. In: Folia Uralica Debreceniensia 9 [2002]: 131–144; Зайц, Габор–Ширманкина, Раиса: Основные образования мордовской лингвистической терминологии. In: Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum, pars VI. Tartu, 2001. 431–437.

A nyelvhasználat szintjének emelésében némi reményt jelenthetnek a bibliafordítások. A kilencvenes évek elejétől (elsősorban Helsinkiben és Stockholmban) elkezdtek újrafordítani a vallási szövegeket (a szovjet időkben ilyesmi nem jelenhettek meg a kisebbségek nyelvén, az utolsó fordítások még a 19. század végén, a 20. század elején készültek, de bennük igen sok az orosz elem). A mostani fordítók igyekeznek új szavakat, kifejezéseket, terminológiákat meghonosítani anyanyelvükön, munkásságuk a nyelvújítási mozgalom első (s eleddig talán egyetlen), igen fontos és hatékony lépésének tekinthető.¹³

4. Arktikus viszonyok, mentális kérdések.

Az Észak-Oroszországban lakó finnugor népek népességsökkenését az eddig felsoroltakon kívül nagymértékben felgyorsítják az életmód okozta problémák is. A sarkkörön túl élők nagyon nehezen viselik a többhónapos téli sötétséget és hideget, a munka nélküli bezártságot, elszigeteltséget. Nyáron sem sokkal jobb a helyzet, a mocsaras vidékeken nehéz megközelíteni a szomszédos – esetenként több tucat kilométerre lévő – településeket, s nehéz elviselni az irdatlan mértékű szűnyoginváziót is. Mindezen mostoha körülmények felerősítik az oroszországi népbetegség, az alkoholizmus hatását. A statisztikák szerint például a zürjén férfiak 56%-a nem éri meg 60. életévét! Ehhez hozzájárul az öngyilkossági ráta

13 A bibliafordításokról általában: KERESZTES LÁSZLÓ: A finnugor népek irodalmi nyelvének kérdései az újabb bibliafordítások tükrében. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 16 [2009]: 57–89; CSEPREGI MÁRTA: Bibliafordító Intézet Helsinkiben. In: *Finnugor Világ* (A Reguly Társaság Értesítője) X/1. Budapest, 2005. 23–27; KERESZTES, LÁSZLÓ: Neological Aspirations in a Few Recent Finno-Ugric Bible Translations. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 12 [2005]: 47–57. Az egyes finnugor nyelvekről: KERESZTES LÁSZLÓ: Nyelvújítási törekvések és módszerek a Márk evangélium új vogul fordításában. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 11 [2004]: 73–86; SÁROSI ANDREA: Az egyházi terminológia elemzése Márk evangéliumának vogul fordításaiban. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 14 [2007]: 119–132; WIDMER ANNA: „Menjetek el az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek!” Az új suriskári osztják bibliafordításáról. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 11 [2004]: 127–139; KERESZTES LÁSZLÓ: Nyelvújítási törekvések az új mordvin bibliafordításokban. Mikola-émlékkönyv. Néprajz és Nyelvtudomány 41/1. Szeged, 2001. 129–134; KERESZTES, LÁSZLÓ: Efforts aiming at language reform in the new Mordvin Bible translations. In: R. Blokland–C. Hasselblatt (ed.) *Finno Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and Literary Contacts. Studia Fenno-Ugrica Groningana* 2. Maastricht, 2002. 192–196; FÁBIÁN ORSOLYA: A mordvin bibliafordítás terminológiájáról. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 10 [2003]: 91–102; FODOR GYÖRGY: Terminológiai kérdések a Máté evangélium erza-mordvin és karjalai fordításaiban. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 14 [2007]: 35–43; PENEVA, DENNICA: Nyelvújítási törekvések Karjalában a legújabb bibliafordításokban. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 11 [2004]: 101–112; ГРОМОВА, ЛЮДМИЛА: Тверские печатные памятники карельской письменности 19. столетия. In: *Folia Uralica Debreceniensia* [2006] 13: 29–39; KERESZTES LÁSZLÓ: A vepsze irodalmi nyelv az új evangéliumfordítás tükrében. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 15 [2008]: 49–64; ARMUTLIEVA, CHRISTINA: Az inari és a kildini lapp egyházi terminológia etimológiai elemzése néhány bibliafordítás alapján. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 11 [2004]: 17–26.

emelkedése is: például a mordvinok között a százezer lakosra jutó öngyilkosok száma néhány éve 34,7 volt, míg az oroszországi összmutató „csak” 18,5.¹⁴

A kilátástalanság, a munkanélküliség, a feleslegesség-érzet, az iskolázatlanság kiváltotta negatív folyamatokat felerősíti a hagyományos életforma megszűnése, az eredeti lakóterületek beszűkülése, a gyökerek elvesztése. Ennek oka elsősorban a kőolaj-kitermelésben keresendő. Ami egyes oligarcháknak és holdudvaruknak mesés jövedelmet biztosít, az a kisemmizett őslakoságnak csak a szenvedést hozza. Az óriási mértékű környezetszennyezés miatt életük beszűkül, eredeti halász-vadász életformájukat a növény- és állatvilág pusztulása miatt fel kell adni. Azoknak, akik egész életüket ősi környezetükben éltek, a nagyvárosokba költözés feldolgozhatatlan sokkot jelent. Anyanyelvük visszaszorul a legszűkebb családi környezetbe, az orosz veszi a hatalmat – mindez rövid időn belül nyelvvesztéshez vezet. Az urbanizáció – hasonlóan az iskolázottság kérdéséhez – egyrészt természetesen az életszínvonal emelkedésének záloga, másrészt ugyanakkor az eloroszosítás és eloroszosodás legbiztosabb útja. Ebből az ördögi körből nincs mód kitörni.¹⁵

A kis közösségek megtartásának egyik legfőbb eszköze a vallás lehetne. A pravoszláv hit terjesztése azonban ugyancsak eloroszosodáshoz vezet, az ősi, animista hitvilág pedig – a több évszázados üldözés következtében – nem elég erős ahhoz, hogy összetartó kapocsként működjön (kivétel talán Mariföld, ahol az animizmus a Szovjetunió megszűntével törvényes vallássá vált).¹⁶

Mindezen adatok, tények, körülmények alapján talán jobban kirajzolódik a szomorú kép: oroszországi nyelvrokonaink sanyarú nyelvi körülmények között, a nyelvhalálástól fenyegetve élik mindennapjaikat, a kisebbségi lét-nemlét határán egyensúlyozva. Nyelvi presztízsük gyenge, és még tovább csökken. A tanulás és a városiasodás paradox módon voltaképpen eloroszosodást jelent, anyanyelvük visszaszorul a kis falvak közösségeibe, sorvadó ősi hitviláguk megreked lakóterületük határain. Mindezt megterhelik az arktikus viszonyokból adódó mentális problémák és a szibériai környezetszennyezés. Pozitív változást az iskarendszer átalakítása, a valós nyelvi jogok biztosítása, a nyelvi presztízs felemelése, a nyelvi tervezés felpörgetése jelenthetne. Itt-ott látni biztató jeleket, de féltő, hogy ez túl kevés, és túl kései.

14 PUSZTAY JÁNOS: *Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője* 11 pontban. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2006. 56, 58.

15 PUSZTAY JÁNOS: *Nyelvével hal a nemzet. Az oroszországi finnugor népek jelene és jövője* 11 pontban. Teleki László Alapítvány, Budapest, 2006. 55–64.

16 Az uráli népek hitvilágához: HOPPÁL MIHÁLY (szerk.): *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1980; PUSZTAY JÁNOS: „Ha én szólok, Észak beszél...” *Tanulmányok nyelvrokonaink népköltészetéről és mitológiájáról*. Pécs, 1988; TAAGEPERA, REIN: *A finnugor népek az orosz államban*. Osiris Kiadó, Budapest, 2000; VÉRTES EDIT: *Szibériai nyelvrokonaink hitvilága*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.